GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

I. Uluslararası
AHMED ZİYAÜDDİN GÜMÜŞHANEVÎ
Sempozyumu

03-05 Ekim 2013 - GÜMÜŞHANE

BİLDİRİLER KİTABI

Editörler
Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN
Doç. Dr. Ali KUZUDİŞLİ
Yrd. Doç. Dr. Adem ÇATAK

Gümüşhane Üniversitesi Yayınları

Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin Kayıp Fırak Risalesi: *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî usûli'l-firakı'l-İslâmiyye*

Kadir GÖMBEYAZ*

Özet

Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin itikâdî İslam fırkaları ile alakalı görüşlerini açıkladığı en önemli ve bilinen eseri *Câmiu'l-mütûn*'dur. Bunun dışında müridi Hasan b. Ömer es-Sunkûrî'nin *Zübdetü'l-akâid* adlı eserinde bildirdiğine göre, Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* isimli küçük hacimli bir Arapça fırak risalesi daha vardır. Zira Gümüşhanevî bu eserini Türkçe'ye tercüme edilme arzusuyla müridi Sunkûrî'ye vermiş ve *Zübdetü'l-akâid* bu şekilde ortaya çıkmıştır. Varlığından bu vesileyle haberdar olduğumuz *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* adlı eserin şu ana dek herhangi bir yazması bilinmiyordu ve bu nedenle Gümüşhanevî üzerine yapılan modern çalışmaların pek çoğunda bu eser zikredilmemekteydi. Ancak Kütahya Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki yazma eserler arasında bulduğumuz bir yazma üzerinde yaptığımız tetkikler, bizi bu yazmanın Gümüşhanevî'nin kayıp olan fırak eseri *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* olduğu kanaatine ulaştırmıştır. Yazmada her ne kadar müellifin ismi geçmemekteyse de içerisinde risalenin ismi tıpkı Sunkûrî'nin belirttiği gibi zikredilmekte ve yine Sunkûrî'nin eserin içeriğiyle alakalı verdiği bilgiler ve yaptığı nakiller örtüşmektedir.

Bu bildiri öncelikle sözkonusu yazma nüshayı hem Sunkûrî'nin tercümesi hem de Gümüşhanevî'nin diğer kelam-fırak türü eseri *Câmiu'l-mütûn* ile karşılaştırarak onun Gümüşhanevî'ye aidiyetini sorgulamakta, bunun yanı sıra Gümüşhanevî'nin bu risalesinde yaptığı fırka tasnifini incelemeye alarak hangi gelenekten geldiğini, kaynaklarını ve özelliklerini tespit ederek taşıdığı değeri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bildiri vesilesiyle Gümüşhanevî'nin kayıp bir eseri gün yüzüne çıkmış ve ilim dünyası haberdar edilmiş olacaktır.

Giriş

Son dönem Osmanlı ulemasından ve meşhur mutasavvıflarından Ahmed b. Mustafa el-Gümüşhanevî (1228-1311/1813-1893)'nin sûfi kimliğinin yanı sıra çeşitli dinî ilimlere dair dikkate değer eserler kaleme alabilecek derecede yetkin bir ilmî şahsiyeti de bilinmektedir. Onun ilgi sahasına giren ilimler arasında kelâm ve fırak ilimleri de bulunmaktadır. Meşhur eseri *Câmiu'l-mütûn* vesilesiyle onun bu sahalardaki mahareti erbabınca malumdur. Sahanın araştırmacıları el-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkûrî (الصنقوري) veya bir başka ifadeyle Sungurlulu Hacı Hasan b. Ömer Efendi'nin *Zübdetü'l-akâid nuhbetü'l-fevâid* adlı eserindeki beyanlarından Gümüşhanevî'nin fırak sahasına ait bir de *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* adlı bir eserinin bulunduğunu bilmekte ve bu esere dair Sungurlulu'nun verdiği sınırlı bilgi ile eserin mahiyetine dair kanaatlere sahip olmaktaydı. Hatta Sungurlulu kendi eserini Gümüşhanevî'nin eserinin Türkçe'ye tercümesi ve onun genişletilmiş hali olarak ifade etmekteydi. Ancak Gümüşhanevî'nin bu eserinin herhangi bir nüshasının bulunmayışı sebebiyle bu eser kayıp sayılmaktaydı. İşte Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulduğumuz bir yazma nüsha, bizi bu nüshanın Gümüşhanevî'nin söz konusu kayıp risalesi olduğu kanaatine ulaştırmış ve böylece bu araştırma ortaya çıkmıştır.

* Ar. Gör., Uludağ Üniversitesi

Bu çalışma öncelikle Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* isimli bir fırak risalesinin aidiyetini, bu risalenin niçin bilinirlik kazanmadığını ve nüshalarının bulunmadığını sorgulamakta akabinde ulaştığımız yazma nüshanın bu esere ait olup olmadığını araştırarak çeşitli işaret ve delillerden hareketle aidiyetini tespite çalışmaktadır. Son olarak da nüshanın *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* olduğuna dair oluşan kuvvetli kanı üzerine eserin özellikleri ve fırak ilmindeki yerine dair birtakım belirlemelerde bulunmaktadır.

1. Eserin Aidiyeti

Sungurlulu Hacı Hasan Efendi'nin *Zübdetü'l-akâid* adlı eserinin giriş kısmındaki beyanlarından Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* isimli itikâdî İslam fırkalarına dair küçük hacimli Arapça bir risalesinin olduğunu öğreniyoruz. Zira Sungurlulu'nun aktardığına göre, kendisi 'kurtuluşa eren fırka'yı (*fırka-i nâciye*) sapkın fırkalardan (*fırak-ı dâlle*) ayırt edecek bir eser kaleme almak niyetinde iken Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî kendisine "*Netâyic-i İ'tikâdiyye*" isimli Arapça risalesini verir. Böylece Sungurlulu, Gümüşhanevî'nin bu eserini birtakım ilave ve çıkarmalarla Türkçe'ye çevirerek kendi eseri *Zübdetü'l-akâid*'i meydana getirir.[1]

Sungurlulu'nun beyanları dışında Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* isimli bir eserinin var olduğu bilgisini gerek klasik kaynaklarda gerekse de modern çalışmalarda bulamıyoruz.[2]

2. Eserin Bilinmeyişinin Muhtemel Sebepleri

Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin, müridi Sungurlulu Hacı Hasan Efendi'nin *Zübdetü'l-akâid*'deki ifadeleri sayesinde mevcudiyetinden haberdar olduğumuz *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* adlı eserinin kaynaklarda Gümüşhanevî'nin eserleri arasında zikredilmemesi ve eserin nüshalarının –tespit ettiğimiz nüsha hariç- günümüze kadar gelmemiş olması ilginç bir durumdur. Zira İslam'ın erken dönemlerinde kaleme alındığı için geçen uzun zaman dilimi içerisinde yangın, sel, istila vs gibi sebeplerle veya Müslümanların ana gövdesini oluşturan ana fırkadan farklı fırkalara mensup müellifler tarafından yazıldığı için yakılma, yok edilme, gizlenme gibi durumlar dolayısıyla bazı eserlerin nüshalarının günümüze ulaşmamış olması alışıldık bir durumdur. Ancak Gümüşhanevî gibi nispeten yakın bir devirde yaşamış, üstelik gerek yaşadığı dönemde gerekse de ölümünden sonra insanlar tarafından hürmet görmüş, saygı duyulmuş, büyük kabul görmüş bir zatın herhangi bir eserinin kaybolmuş olması veya bilinmemesi alışılmışın dışında gariptir. O halde bu eserin bilinmeyişi veya nüshalarının kaybolmasından değil de bizzat müellifi tarafından gizlenme veya insanlara ulaşma amacıyla yazılmamış olma gibi ihtimaller üzerinde durmak daha makul görünmektedir. Burada Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* adlı eserinin bilinmemesi ve nüshalarının kayıp oluşunun sebeplerine dair bazı mülahazalarımızı aktarmak istiyoruz:

1 es-Sunkûrî (=Sungurlu), el-Hâc Hasan b. Ömer, *Zübdetü'l-akâid nuhbetü'l-fevâid*, İbrahim Hakkı Litoğrafya Destgâhı, İstanbul 1281 [1864], s. 3. Bu nüshayı bana göndererek çalışmama değerli katkı sunan Kıyasettin Koçoğlu'na müteşekkirim.

2 Örneğin Gümüşhanevî üzerine doktora tezi hazırlamış olan İrfan Gündüz, Gümüşhanevî'nin eserleri arasında *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'den bahsetmez, yalnızca Gümüşhanevî'ye yanlışlıkla nispet edilen eserler arasında *Zübdetü'l-akâid*'den bahsederken Sungurlulu'nun *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'ye dair ifadelerini naklederken eserden bahsetmiş olur; krş. Gündüz, İrfan, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyaüddin (ks): Hayatı, Eserleri, Tarîkat Anlayışı ve Hâlidiyye Tarîkatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984, s. 137-138. Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* adlı bir eserinin mevcudiyetinden bahseden bazı modern araştırmalar ise bu bilgi için Sungurlulu'yu referans göstermektedir. Örnek olarak bk. Aydınlı, Osman, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*, Hititkitap Yayınevi, Ankara 2008, s. 197, 201, 206; Koçoğlu, Kıyasettin, "Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin İslam Mezheplerine Bakışı", *Milel ve Nihal*, İstanbul 2010, c. 7, sy. 3, s. 119; ay, "Hasan b. Ömer es-Sunkûri'nin Zübdetü'l-Akâid Nuhbetü'l-Fevâid'inde 'Hey'etü'l-Kalp Şeceretü'l-İman ve Şeceretü'l-Niran' Modeli", *Milel ve Nihal*, İstanbul, 2010, c. 7, sy. 2, s. 323-325.

2.1. Eserin Genel İçin Yazılmamış Olması

Sungurlulu Hacı Hasan Efendi'nin ifadelerinden hareketle, Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* isimli eserini sanki Sungurlulu'nun bir süredir fırkalara dair yazmayı düşündüğü eserine temel teşkil etmesi ve Türkçe'ye çevrilerek umumî faydasının elde edilmesi amacıyla genel için değil, Sungurlulu için oluşturulmuş bir eser olduğu intibaı oluşmaktadır. Yoksa Gümüşhanevî'nin genel için yazdığı bir eserin müridleri tarafından bilinmeyişi ve istinsah edilmeyişi garip olacaktır. Gümüşhanevî, ya böyle bir eser yazmış ancak genele yaymak istemeyerek bir kenarda tutmuş ve Sungurlulu'nun fırak ilmine dair bir eser kaleme alma niyetini öğrenince bu eseri gün yüzüne çıkartarak kendisine Türkçe'ye tercüme edilmesi arzusuyla vermiştir veya Sungurlulu'nun niyetini öğrendikten sonra *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'yi yazıp kendisine vermiştir.

2.2. Özgün Bir Eser Olmayışı

Gerek Sungurlulu'nun *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'yi tasvir sadedinde söylediği "*şânına itibar olunsun içun* Şerh-i Mevâkıf *ve* Mekâsıd*'ın* ***bi-aynihi*** *ibâresindenden ahz olunub*" ifadesi, gerekse de elimizdeki *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'ye ait olduğunu kuvvetle muhtemel gördüğümüz nüshanın ortaya koyduğu husus Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'yi *Şerhu'l-Mevâkıf* gibi eserlerdeki ifadeleri aynıyla alıntılayarak oluşturduğudur. Buna göre eser, Gümüşhanevî'nin kendi fikirlerini ve ilmî şahsiyetini ortaya koyduğu diğer eserleri, örneğin yine fırkalara dair bahisler içeren *Câmiu'l-mütûn*'un aksine özgün bir mahiyet arzetmeyip belli bazı eserlerdeki ifadelerden alıntılarla oluşturulmuş bir derleme mahiyetinde olduğundan Gümüşhanevî bu eseri genele yaymak istememiş olabilir.

Kanaatimizce yukarıdaki sebeplerden -veya aklımıza gelmeyen başka bir sebepten- dolayı Gümüşhanevî'nin bu eserinin mevcudiyeti bilinmemiştir.

3. Nüshanın Aidiyeti

Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 2435 nolu mecmua içerisinde 3121 numarada 100a-108b varakları arasında yer alan nüshanın[3] Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'si olabileceği yönünde kanaat taşımaktayız. Maalesef gerek nüshanın ait olduğu eserin metninde müellifin kendi ismini ifşa etmeyişi gerekse de müstensihin nüshanın sonuna düştüğü ferağ kaydında eserin kime ait olduğunu zikretmeyişi nüshanın Gümüşhanevî'ye ait olduğunu kesin bir dille ifade etmemizi engellemektedir.[4] Buna rağmen nüshanın Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'si olduğunu düşünmemize imkân veren birtakım deliller bulunmaktadır. Bunları serdetmeden önce nüshayı kısaca tanıtmak faydalı olacaktır.

3.1. Nüshanın Özellikleri

Nüsha, toplamda 8 risaleden oluşan bir mecmuanın içindeki 7. risaledir.[5] Her sayfa 20 ila 30 arası değişebilen satırlardan müteşekkildir. Yazısı okunaklı olup yazım hatalarına sıklıkla rastlanmaktadır. Nüshanın ilk sayfasında besmelenin sağ kenarında çerçeve içine alınmış "*Hâzâ Kitabu['n-]Netâyici'l-itikâdiyye fî usûli'l-firakı'l-İslâmiyye*" yazısı yer almaktadır (bk. Ek3a). Müstensih eserin sonuna kendi kimliğini ve eserin istinsah ettiği tarihi içeren bir ferağ kaydı düşmüştür. Bu kayıtta şöyle demektedir (bk. Ek3b):

3 Kütahya Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki bu yazma nüshayı elde etmemde gösterdiği nezaket ve yakın ilgi için kütüphane müdürü Mevlüt Çetin'e kalbî teşekkürlerimi sunuyorum.

4 Gümüşhanevî, bazı eserlerinde ismini "*Ahmed Ziyaüddin b. Mustafa*" şeklinde açıkça beyan etmektedir. Örnek olarak bk. Gümüşhanevî, *Necâtü'l-gâfilîn*, yy, ts, s. 2; ay, *Câmiü'l-usul fî evliyâi ve envâihim ve evsâfihim*, yy, ts, s. 3.

5 Mecmuanın içindeki risaleler ve müellifleri şöyledir: 1. *Şerhu'l-Akaidi'l-Adudiyye*/Devvânî, 2. *Şerhu'l-Akaidi'n-Nesefiyye*/Hayalî??, 3. *Risale fî usuli'l-hadis?*/Birgivî, 4. *Şerhu Kasideti'l-bürde*/Ali el-Kârî, 5. *Risaletü'l-İmtihâniyyeti'l-Ahmediyye?*/??, 6. *Risale-i Ta'birât-ı İstiâre*/??, 7. *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*, 8. *Şerhu'l-Emsile*/Dâvûd el-Karsî.

"Temmeti'r-risâle bi'l-avn ve'l-hidâye

Temmet 1280

Kad temme tahrîru hâzihi'r-risâleti'l-mergûbe min yedi'l-abdi'l-müftekır ilâ rahmeti rabbihî Süleymân Sâlih b. el-Hâcî Mehmed el-Günyüzî [الكونيوزي] fi'l-Virancık [الويرنجق] min nevâhî Kütahya gaferallâhu lehu ve li-vâlideyhi ve li-üstâzîhî mine's-sagâir ve'l-kebâiri'l-mâdıyye ve'l-âtiyye ve afâ anhum ve an cemıı'l-müminîn senete semânîne ve mieteyn ve elf fî erbeı ve ışrîne min şehri zi'l-kadeti'ş-şerîfe mine'ş-şuhûri'l-arabiyye".[6]

Bu temmet ve ferağ kaydına göre, eserin müstensihi bugün Eskişehir'e bağlı Günyüzü ilçesinden olduğu nisbesinden anlaşılan Süleymân Salih b. el-Hâcî Mehmed el-Günyüzî, yani Hacı Mehmed oğlu Günyüzülü Süleyman Salih Efendi'dir. Kendisi nüshanın istinsahını Kütahya vilayetine bağlı Virancık, bugünkü adıyla Kütahya'nın Emet ilçesine bağlı Örencik beldesinde 1280 senesinin Zü'l-kade ayının 24'ünde [1 Mayıs 1864] bitirmiştir. Ayrıca risaleden yalnızca "Bu rağbet gören risale*/hâzihi risâletü'l-mergûbe*" şeklinde bahsetmesinden müstensihin risalenin kime ait olduğunu bilmediği anlaşılmaktadır.

Müstensih *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* dışında ayrıca mecmuanın ilk risalesinin ve son risalesinin de müstensihidir. Mecmuadaki diğer risalelerde ise ferağ kaydı düşülmemiştir. Fakat yazı karakteri itibariyle mecmuanın tamamının müstensihin kaleminden çıktığı öngörülebilir. Müstensih hakkında bunun dışında elde ettiğimiz başka bir bilgi yoktur. O nedenle müstensihin bu eseri nasıl bulduğu, kim için istinsah ettiği gibi konularda herhangi bir şey söyleyemiyoruz.

3.2. Nüshanın Aidiyetine İşaret Eden Hususlar

Nüshanın ait olduğu eserin metninde eserin müellifi kendi ismini belirtmediği gibi müstensih de istinsah kaydında eserin kime ait olduğunu, büyük ihtimalle kendisi de bilmediği için, bildirmemiştir. Ancak buna rağmen bu nüshanın Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* adlı eserine ait olduğuna dair bazı işaretler/deliller bulunmaktadır. Bunları şu şekilde maddeleyebiliriz:

3.2.1. Eserin isminin [en-]Netâyicü'l-itikâdiyye fî usûli'l-fırakı'l-İslâmiyye olduğunun belirtilmesi. Nüshanın ilk sayfasında besmelenin sağ kenarında çerçeve içerisine alınmış olan ibarede eserin adı verilmekte ve şöyle denmektedir: "*Hâzâ Kitabu['n-]Netâyici'l-itikâdiyye fî usûli'l-fırakı'l-İslâmiyye*". Ayrıca eserin metninde müellif bizzat eserini "*[en-]Netâyici'l-itikâdiyye fî usûli'l-fırakı'l-İslâmiyye*" olarak adlandırdığını beyan etmiştir (Risalenin baş kısmının metni Ek2'de verilmiştir).[7]

Bu haliyle eserin ismi Sungurlulu'nun verdiği şeklinden (*Netâyic-i İtikâdiyye = en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*) farklı olarak '*fî usûli'l-fırakı'l-İslâmiyye*' ilavesini içermesi sebebiyle biraz daha uzundur. O yüzden nüshadaki eserin Sungurlulu'nun bahsettiği eserden farklı olabilme ihtimali akla gelmektedir. Ancak bu haliyle *Keşfü'z-zünûn*, *Hediyyetü'l-ârifîn* gibi bibliyoğrafik kaynaklarda başka bir müellife nispet edilmiş bir eser yoktur. Hatta ilave kısmı bir yana *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* adıyla kaydedilmiş herhangi bir eser de yoktur. Bu nedenle Sungurlu-

6 Gümüşhanevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî usûli'l-fırakı'l-İslâmiyye*, Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, no: 3121, vr. 108b.

7 bk. vr. 100a. Nüshada hem bu çerçeveli yerde hem de metnin içerisinde eserin ismi *Netâyicü'l-itikâdiyye* şeklinde verilmiştir. Arapça kaideleri göz önünde tutulduğunda bu ibarenin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* olması gerekmektedir. O nedenle yazmadaki ibareleri bahis konusu ederken *Netâyic* kelimesinin başındaki 'lâm-ı tarif'i olması gerektiği halde metinde konmadığı için köşeli parantez içerisinde göstermeyi tercih ettik. Sungurlulu bu eserden bahsederken ismini Osmanlıca yazıma uygun olarak *Netâyic-i İtikâdiyye* (نتايج اعتقاديه) şeklinde kaydetmiştir. Bu da nüshadaki *Netâyicü'l-itikâdiyye* yazımının yanlışlığını göstermektedir. Zaten nüshada birçok yerde yazım hataları mevcuttur. Eserin isminin yazımındaki hatanın müstensihten değil de müelliften yani Gümüşhanevî'den kaynaklanma ihtimali de mevcuttur. Zira *Câmiu'l-mütûn* adlı eserinde ileriki sayfalarda işaret edilecek olan fırka tasnifi yaptığı yerde "*el-fıraku'l-İslâmiyye*" yerine "*fıraku'l-İslâmiyye*" şeklinde hatalı bir ibare kullanması *Netâyicü'l-itikâdiyye*'deki hatalı durumun kendisinden kaynaklanabileceği ihtimalinin mümkün olduğunu göstermektedir.

lu'nun eseri bu uzun ismiyle anmaya gerek duymayarak *Netâyic-i İtikâdiyye* olarak kaydetmesi pekala düşünülebilir. Eserin isminin nüshada hem müellif hem de müstensih tarafından açıkça verilmiş olması nüshanın Gümüşhanevî'nin söz konusu ettiğimiz eseri olduğu kanaatimizi güçlendirmektedir.

Öte yandan Sungurlulu, Gümüşhanevî'nin kendisine Türkçe'ye çevrilmek üzere tevdi ettiği *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'ye dayanarak hazırladığını belirttiği *Zübdetü'l-akaid* adlı eseri hicri 1281 senesinde tab olunmuştur. Buna göre Gümüşhanevî'nin risalesi de bu tarihten önce kaleme alınmış olmalıdır. Nitekim bu nüsha da 24 Zü'l-kade 1280 tarihinde istinsah edilmiştir. Gerçi müellif nüshası olmadığı veya zikri geçen tarihin telif ferağı olmadığı da bir gerçektir. O nedenle Gümüşhanevî'nin eserini 1281 tarihinden önce yazmış olduğu kesin olmakla birlikte bu tarihten sonra başkaları tarafından istinsah edilmiş nüshaların bulunması da mümkündür. Fakat en azından elimizdeki nüsha –Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'si olduğu kabul edildiğinde- eserin 24 Zü'l-kade 1280'den önce telif edildiğini kesin bir şekilde göstermiş olmaktadır. Bu da Sungurlulu'nun ifadeleriyle tezat teşkil etmeyen bir durumdur. Sungurlulu, Gümüşhanevî'den gelen eserin Türkçe'ye tercüme edilmesi yönündeki talepten hemen sonra "hiç vakit kaybetmeden" bu esere giriştiğini belirtir.[8] O halde eserin, *Zübde*'nin yazıldığı 1281 tarihine yakın bir zamanda yazıldığı düşünülebilir. Bu yüzden elimizdeki nüsha, Gümüşhanevî'nin Sungurlulu'ya verdiği müsveddenin temize çekilmiş hali bile olabilir. Fakat buna dair bir hükme varabilmemize imkân sağlayan herhangi bir göstergeye sahip değiliz.

3.2.2. Sungurlulu'nun Gümüşhanevî'nin en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye'si hakkında verdiği bilgilerle nüshanın uyum içerisinde olması. Nüshanın Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'si olduğunun tespiti noktasında en önemli hareket noktamızı oluşturacak husus hiç şüphesiz eserin mevcudiyetinden ve bazı özelliklerinden bizi haberdar eden Sungurlulu'nun ifadeleridir. Buna göre Sungurlulu'nun eser hakkında verdiği bilgiler ile nüshanın mukayesesi nüshanın aidiyeti konusunda önemli ipuçları sunacaktır:

a. "Müstakil bir Arapça risaledir". Sungurlulu eseri müstakil bir Arapça risale olarak nitelemektedir ki, nüshanın ait olduğu eser de böyledir.

b. "Küçük hacimlidir." Elimizdeki nüshanın ait olduğu eser de küçük hacimli bir eserdir. Zira 8 varaktan müteşekkildir.

c. Sungurlulu eseri tasvir ederken "*Şânına itimâd olunsun içun* Şerh-i Mevâkıf *ve* Mekâsıd*'ın bi-aynihî ibâresinden ahz olunub…*" demektedir. Gerçekten de elimizdeki nüshada müellif eserini *el-Mevâkıf* ve Seyyid Şerîf'in ona yazdığı *Şerhi*nden meydana getirdiğini şu ifadelerle dile getirmektedir: "*(Bu eseri)* el-Mevâkıf *ve Seyyid Şerîf'in yaptığı* Şerhi*nden meydana getirdim ve bu mecmuaya itimâdı arttırmak için onların latîf ibarelerini yazdım.*"[9]

Nüshadaki ibarelerde görüldüğü üzere müellif eserini *el-Mevâkıf* ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*'ından alıntılarla oluşturduğunu belirtmektedir. Bu, Sungurlulu'nun eseri tasvir ederken kullandığı ibareyle uyum içerisindedir. Ancak Sungurlulu, müellifin *Şerhu'l-Mekâsıd*'a da dayandığı bilgisini vermektedir. Halbuki elimizdeki nüshanın müellifi *Şerhu'l-Mekâsıd*'dan bahsetmemektedir. Aslında fırka tasnifinin *Şerhu'l-Mevâkıf*'a dayandırılması anlamlıdır ve bu, Gümüşhanevî'nin *Câmiu'l-mütûn*'da da yaptığı bir şeydir. Bu nedenle Sungurlulu belki *Şerhu'l-Mekâsıd* konusunda yanılmaktadır veya müellifin metin içerisindeki bazı fırkalara dair verdiği bilgilerde bu eserden alıntı veya mülhem fikirler gördüğü için bu yorumu yapmaktadır.

8 Sungurlulu, *Zübdetü'l-akâid*, s. 3.

9 Gümüşhanevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*, vr. 100a.

Ayrıca Sungurlulu'nun "*...şânına itimâd olunsun içun*" ifadesi ile nüshadaki "*bu mecmuaya **itimâdı** arttırmak içun*" ifadeleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

d. Muhteva uyumu. Sungurlulu, Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye'*sinin muhtevasını şu ifadeleriyle ortaya koymaktadır: "*... cemî-i fırak-ı İslâmiyyenin akidelerine ve her bir fırkanın mezheplerine ve ekâvîllerine dâir bir âlâ mesâil-i müşkileyi câmidir.*"[10] Buna göre Gümüşhanevî'nin eseri belli bazı fırkalarla sınırlı olmayıp tüm İslam fırkalarını ele almakta ve her birinin görüş ve fikirlerini sunmaktadır. Elimizdeki nüshaya baktığımızda da bu durumun uyuştuğunu görmekteyiz. Nitekim eserde "*Bu, İslam fırkalarının akidelerini ve görüşlerini içeren bir mecmuadır*" denmektedir. Yine ifadelerdeki benzerlik de dikkat çekicidir.

3.2.3. Eserin Türkçe'ye tercümesi olduğu bildirilen Zübdetü'l-akaid *ile uyumluluk arzetmesi*. İncelediğimiz nüshanın Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye'*si olduğunu ispatlamanın en iyi yollarından biri "eserin Türkçe'ye tercümesi" niyetiyle yazıldığı belirtilen Sungurlulu'nun *Zübdetü'l-akâid*'i ile karşılaştırılmasıdır. Şayet iki metin arasındaki ibareler ayniyet veya büyük benzerlik arzettiği takdirde nüshanın aidiyeti sabit olmuş olur.

Şunu belirtmek gerekir ki, *Zübdetü'l-akâid* her ne kadar *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye'*nin tercümesi amacıyla yazılmış olsa da bu tercüme bugünkü anladığımız manada ifadelerin mümkün olduğu ölçüde birebire diğer dile aktarılması şeklinde bir tercüme değildir. Esas alınan metnin ifadelerinin mütercim tarafından değerlendirilerek zaman zaman eksiltme veya ilavelerle, ayrıca başka kaynaklardan yapılan desteklemelerle ve mütercimin konuya dair kendi yorumlarıyla zenginleştirilmiş bir tercümedir. Bu haliyle günümüzdeki "notlandırılmış tercüme"ye benzemekle birlikte mütercimin notları bizzat metne dâhildir ve tercüme yapılan kısım ile mütercimin ilaveleri birbirinden ayırt edilmez bir haldedir. Sungurlulu, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye'*ye dayanmakla birlikte tercüme yaparken ilgili konuyu Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-nihal*'i gibi kaynaklarla destekleyerek zenginleştirmiş ve bu haliyle yeni bir eser oluşturmuştur.[11] Örneğin *Zübdetü'l-akâid*'in mukaddime ve hâtime kısımları, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* olduğunu düşündüğümüz nüshada yoktur. Ancak müstakil başlıklar altında 8 bab şeklinde ele alınan fırkaların gerek sıralaması gerek alt kollarıyla birlikte isimleri ve kendilerine nispet edilen görüşler itibariyle iki eser uyum içerisindedir. Bu durum, elimizdeki nüshanın *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* olduğu tezini güçlendirmektedir. Burada *Zübdetü'l-akâid* ile *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* olduğunu düşündüğümüz nüshadan seçeceğimiz iki örnek fırka anlatımının bir karşılaştırmasını sunmak istiyoruz. Bu hem *Zübdetü'l-akâid* ile elimizdeki nüsha arasındaki ifade benzerliğini ortaya koyarak elimizdeki nüshanın Sungurlulu'nun dayanak olarak aldığı *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* olduğunu gösterecek hem de Sungurlulu'nun eserinde tercüme ile yetinmeyerek gerçekleştirdiği bir takım tasarrufları gözler önüne sermiş olacaktır. Seçtiğimiz örneklerden biri ilk babın ana konusu olan Mu'tezile'nin 20 fırkasından ikincisi olan Amrıyye, diğeri de son sıradaki ana fırka olan Müşebbihe hakkındaki anlatımdır. Bu örnekler kısmen rastgele kısmen de amaca uygunluk sebebiyle seçilmiştir. Yoksa aynı amaca hizmet edecek başka örnekler de rahatlıkla seçilebilir.

Örnek 1. Amrıyye *fırkasının iki eserdeki sunumu:*

Zübdetü'l-akâid'den

10 Sungurlulu, *Zübdetü'l-akaid*, s. 3.

11 *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye'*nin herhangi bir nüshasını elde edemediği halde *Zübdetü'l-akâid*'in metni üzerine yaptığı inceleme ve Gümüşhanevî'nin fırkalara dair bahis açtığı diğer eseri *Câmiu'l-mütûn* ile mukayese sonucu, Koçoğlu *Zübdetü'l-akâid*'i – bizce de isabetli bir şekilde- '*temel fikri örgüsü Gümüşhanevî'ye ait olsa da es-Sunkûrî'nin başka kaynaklardan da alıntılarla oluşturduğu müstakil bir eser*' olarak nitelemektedir; bk. Koçoğlu, "Hasan b. Ömer es-Sunkûri'nin Zübdetü'l-Akâid Nuhbetü'l-Fevâid'inde..", s. 323. İrfan Gündüz de *Zübdetü'l-akâid*'i "*Hasan Efendi'nin* Şerhu'l-mevâkıf, Şerhu'l-mekâsıd *ve* el-Milel ve'n-nihal*'den yaptığı ilave tercemelerle fırak-ı dâlle ve fırak-ı nâciye konularını açıklayan bir eserdir.*" şeklinde tavsif eder; bk. Gündüz, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyaüddin*, s. 138.

"İkinci fasıl Mu'tezile'nin 20 firkasından Amrıyye beyanındadır. Ve onlar Amr b. Ubeyd'in yârenleridir. Onlar henüz zikrolunan Vâsıliyye mezheplerinin aynıdır. Lakin şu kadar var ki, Hz. Osman ile Hz. Ali (radıyallahu anhuma) vakalarında iki **ferîk**ı de **tefsîk** ve tadlîl ederler. Bilmezler ki kendileri dalâlete giderler. Ve Amr'ın nispet olunduğu Ubeyd **zühd** ve takva ile meşhur **râvi-i hadisden** bir kimsedir ve bu dahi zikr olunan bidatlerde Vasıl b. Ata'ya mütâbaat eyledi ve bazı bidatler dahi ziyade eyledi."[12]

en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye'den

"Mu'tezile'den ikinci firka Amrıyye'dir. Ve onlar Vâsıliyye gibi zikrolunan görüşleri üzerinedir. Ancak onlar Hz. Osman ve Hz. Ali (radıyallahu anhuma)'nin kıssasında her iki **ferîk**ı de **tefsîk** ederler. Onlar Amr b. Ubeyd'e nispet edilirler ki o **zühd**ü ile tanınan **hadis ravilerinden**dir. Vasıl b. Ata'ya bahsi geçen kaidelerde mübayaat etmiş, tefsîkın şümullu hale getirilmesi [yani hem Hz. Osman hem de Hz. Ali'nin grubunu fâsık olarak niteleyerek fâsık kabul edilenlerin kapsamını genişletmesi] gibi bunlara ziyadede bulunmuştur."[13]

İki metin karşılaştırıldığında benzerlik dikkat çekicidir ve Zübdetü'l-akâid'deki anlatımın *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* olduğunu düşündüğümüz metindeki ifadelerin genel itibariyle tercümesi olduğu söylenebilir. Ancak Sungurlulu'nun bazı tasarrufları da görülmektedir. Örneğin "*Bilmezler ki kendileri dalâlete giderler.*" ibaresi Sungurlulu'nun *fırkaya dair bir yorumudur. Ayrıca en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye'*de hadis râvilerinden olup zühdü ile meşhur olan kişi fırkanın nispet edildiği Amr b. Ubeyd iken *Zübdetü'l-akâid*'de Amr'ın nispet edildiği Ubeyd'dir. Fakat bu baskı hatasından kaynaklanan bir ifade olabilir. Bunların dışında her iki metnin cümle cümle birbirleri ile benzerlik arzettikleri *âşikârdır*.

Örnek 2. Müşebbihe *fırkasının iki eserdeki sunumu:*

Zübdetü'l-akâid'den

"Usûl-i fırak-ı İslâmiyye'den Müşebbihe taifesidir ve bunlar Cenab-ı Hakk'ı cisme teşbîh edip **azâ** ve **cevârih** ederler teşbîhte ittifak ettiler ise de teşbîhinde tarîkında ihtilâf ettiler. Bir kısmı Gulât-ı Şîa'nın Müşebbihesidir ki Sebeiyye gibilerdir. Dediler ki Hakk Teâlâ cisimdir, kalkar gider, oturur. Her bir? bu sûret görürsün ona hulûl eder, kendisini o sûrette gösterir derler. 'İnnallahe cemîlün yuhıbbü'l-cemâl [Allah güzeldir, güzeli sever]' buyurulmuştur. 'Cemâl'den murad güzel sûrettir. Bu dahi 'küfr-i mahz'dır. Zira hulûl ayrılmak iktiza eder. Ayrılmak ile sıfat-i kadîm tecemmu' etmez. Bir kısmı Gulât-ı Şîa'nın Haşviyye'lerin Müşebbihe'leridir ki **Mudar** ve **Kühmüs** ve Ahmed el-**Hecmî** gibilerdir. Gerçi Hak Teâlâ cisimdir ve onun azâ ve cevârihi vardır. Ve Onun üzerine **mülâmese** ve **musâfaha** ve **mu'ânaka** caizdir. Bir kısmı Kerrâmiyye'nin Müşebbihesidir. Onlar Abdullah b. Muhammed b. Kerrâm nâm bir kimsenin ahbâbıdır ve bunlar teşbîhte on iki firka oldular. Evvelki Mücessime..."[14]

en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye'den

"İslam fırkalarının büyüklerinden yedinci fırka Müşebbihe'dir. Allah'ı mahlûkâta teşbîh ederler. Bu sebeple teşbîhin şeklinde ihtilâf etseler de biz onları teşbîh görüşünde olan tek bir fırka kabul ediyoruz. Onların içinde daha önce geçen tecsim, hareket, intikâl ve cisimlere hulûl gibi görüşleri savunan Sebeiyye, Benâniyye, Mu'tezile?? [Muġīriyye olmalı] ve benzerleri gibi Şîa'nın Gulât'ından olanlar vardır. Yine onlardan **Mudar**, **Kühmüs** ve el-**Hecmî** gibi 'O [Allah] bir cisimdir, diğer cisimler gibi değil, et ve kandandır diğer etlerden ve kanlardan gibi değil, **azâ** ve **cevârihi** vardır. Dünyada iken Allah'ı ziyaret eden ve Allah'ın da kendilerini ziyaret ettiği ihlas sahibi kulların Allah'a **mülâmeset**, **musâfaha** ve **mu'ânaka**sı caizdir. Hatta onlardan birinin sakalı ve cinsel organından beni muaf tutun onun dışındaki yerlerinden ne isterseniz sorun dediği nakledilmiştir. Yine onların içinde Ebû Abdillah Muhammed b. Kerrâm'ın ashabı Kerrâmiyye Müşebbihesi de bulunmaktadır. Onların teşbîh konusunda çeşit çeşit görüşleri bulunmaktadır. Ne var ki bunlar önemsiz (ilmî bakımdan dikkate alınmayacak) kişilerden sadır olmuştur... "[15]

12 Sungurlulu, *Zübdetü'l-akâid*, s. 43.

13 Gümüşhanevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*, vr. 101a. Metnin orijinal hali şu şekildedir: الفرقة الثانية من المعتزلة العمرية و هم مثل الواصلين فيما ذكر من مذهبهم الا انهم فسقوا الفريقين في قصتي عثمان و علي رضيهما و هم منتسبون الى عمر بن عبيد و كان من رواة الحديث معروفا بالزهد بايع واصل بن عطاء في القواعد المذكورون زاد عليها تعميم التفسيق»

14 Sungurlulu, *Zübdetü'l-akâid*, s. 71.

15 Gümüşhanevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*, vr. 108a.

İki metin genel olarak birbirine benzerlik arzetmektedir. Ancak Sungurlulu'nun Gümüşhanevî'nin metninden ayrıldığı yerler de göze çarpmaktadır. Ayrıca Gümüşhanevî metni bitirdiğimiz yerden itibaren öncesinde olduğu üzere Cürcânî'nin Şerhu'l-Mevâkıf'ından alıntılarla devam ederken, Sungurlulu Kerrâmiyye'ye nispet ettiği 12 firkayı ve görüşlerini zikreder. Ancak buradaki anlatım ne *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'de ne de onun dayandığı *el-Mevâkıf* ve *Şerhu'l-Mevâkıf*'ta yer almaktadır. Zira Sungurlulu burada bir başka kaynağa dayanmaktadır ki, o da Birgivî'nin fırak risalesi *Tuhfetü'l-mürterşidîn* veya bu kaynağa dayanan başka bir kaynaktır.[16] Bu da Sungurlulu'nun *Zübdetü'l-akâid*'inin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'nin bir tercümesinden ibaret olmayıp ana şablon olarak *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'yi takip etse de çeşitli kaynaklarla zenginleştirilmiş müstakil bir eser mahiyetinde olduğunu gözler önüne sermektedir. Fakat Sungurlu'nun genel olarak elimizdeki yazma nüshadaki ana şablonu takip ettiği rahatlıkla takip ettiği rahatlıkla söylenebilir. Bu da nüshanın *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'ye ait olduğu kanaatimizi güçlendirmektedir.

3.2.4. Nüshanın Gümüşhanevî'nin fırkaları bahis konusu ettiği diğer eseri Câmiu'l-mütûn *ile uyum arzetmesi.* Elimizdeki nüshanın Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'si olduğu kanaatine bizi götüren önemli delillerden biri de bu eserin muhtevasını oluşturan fırka tasnifi ile *Câmiu'l-mütûn*'un bir bölümünde sunulan tasnif arasındaki ayniyettir. Gümüşhanevî, *Câmiu'l-mütûn* adlı eserinin 3 ana bölümünden ikincisini oluşturan "Elfâz-ı Küfür" bahsinde fırak-ı dâlle'yi söz konusu ederek metnin hâşiyesinde bir fırka tasnifi gerçekleştirir. Bu fırka tasnifi, tıpkı elimizdeki nüshada olduğu gibi Îcî'nin *el-Mevâkıf*'ına ve Cürcânî'nin bu eser üzerine yazdığı şerhe yani *Şerhu'l-Mevâkıf*'a dayanmaktadır. O nedenle Gümüşhanevî'nin *Câmiu'l-mütûn*'da yaptığı tasnif ile elimizdeki nüshadaki tasnifin aynı kaynağa dayanan aynı tasnif olmaları nüshanın aidiyeti güçlendirmektedir.[17]

4. Nüshanın Ait Olduğu Eserin Özellikleri ve Fırak İlmindeki Değeri

Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'si olduğunu düşündüğümüz Kütahya nüshasının ait olduğu eser, her şeyden önce itikâdî fırkaları tasnif etmek üzere kaleme alınmış fırak literatürüne ait fırak türü bir eserdir. Eser, fırak literatürünün genellikle vazgeçilmez bir referansı olan 23 fırka hadisini esas almakta ve hadiste geçen 73 rakamına göre fırkaları tasnif etmektedir. Esasen müellifin eserde yaptığı fırka tasnifi özgün bir tasnif olmayıp, özellikle Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) *Şerhu'l-Mevâkıf*'ındaki fırka tasnifinin hem şekilsel hem de muhteva olarak tekrarından ve zaman zaman bazı açıklama notlarıyla zenginleştirilmesinden ibarettir. Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*'ta yaptığı tasnif şerhettiği Adududdin el-Îcî'nin (ö. 756/1355) *el-Mevâkıf*'ına dayanmakta olup Cürcânî'ye ait değildir. Aslında tasnif Îcî'ye de ait olmayıp önemli Eş'arî kelamcı Seyfeddin el-Âmidî (ö. 631/1233) tarafından Eş'arî fırak li-

16 krş. el-Birgivî, Mehmed b. Pîr Ali, *Tuhfetü'l-mürterşidîn fî beyâni mezâhibi fırakı'l-Müslimîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no: 606/8, vr. 13b, ayrıca bk. Avni İlhan, "Birgili Mehmet Efendi ve Mezhepler Tarihi ile İlgili Risâlesi (Tuhfetü'l-Müsterşidîn fî Beyâni Fırakı Mezâhibi'l-Müslimîn)", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1989, c. 6, s. 187-188, 205-208.

17 Gümüşhanevî'nin tam ismi, *Câmiu'l-mütûn fî hakkı envâi's-sıfâti'l-ilâhiyye ve'l-akâidi'l-Mâtürîdiyye ve elfâzi'l-küfr ve tashîhi'l-a'mâli'l-acîbiyye* olan *Câmiu'l-mütûn* adlı eseri, isminin uzun şeklinde de anlaşıldığı üzere 1. Allah'ın sıfatları ve itikât, 2. Elfâz-ı küfr, 3. Amellerin doğru yapılması şeklinde üç bölümden oluşmaktadır. Müellif, ikinci bölüm olan "Elfâz-ı Küfür" başlığı altında detaylı bir fırka tasnifi yapmamaktadır. Zira onun amacı görüşleri sebebiyle küfre düşen dinî grupları ve görüşlerindeki küfür unsurunu ele almaktır. O nedenle tüm fırkaları incelemediği gibi, İslam fırkalarının yanı sıra kâfir, mürted ve zındık olarak nitelediği fırkaları da ele alır. Ancak "Elfaz-ı Küfür" başlığının hemen başlarında metnin kenar boşluklarına düştüğü hâşiye niteliğindeki notlarda mahiyet ve özelliklerini ilerleyen satırlarda vereceğimiz daha ziyade Îcî'nin *el-Mevâkıf*'ı ve eserin şârihi Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*'ı vesilesiyle tanınan Seyfeddin el-Âmidî kaynaklı fırka tasnifini ana hatlarıyla nakleder; bk. Gümüşhanevî, *Câmiu'l-mütûn fî hakkı envâi's-sıfâti'l-ilâhiyye ve'l-akâidi'l-Mâtürîdiyye ve elfâzi'l-küfr ve tashîhi'l-a'mâli'l-acîbiyye*, Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, İstanbul 1273 [1856]), s. 30'un sayfa kenarı. Bu haliyle *Câmiu'l-mütûn*'un Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'den önce yazdığı bir eser olma ihtimali yüksektir. Gümüşhanevî'nin *Câmiu'l-mütûn*'da ele aldığı mezhepler ve onlara yaklaşım tarzı ile alakalı olarak bk. Koçoğlu, "Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin İslam Mezheplerine Bakışı", s. 109-144.

teratürünün en meşhur kaynakları olan Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin (ö. 429/1037-38) *el-Fark beyne'l-firak*'ı ile özellikle Şehristânî'nin (ö. 548/1153) *el-Milel ve'n-nihal*'inde yaptığı tasnifin elden geçirilerek düzenlenmiş ve yeni bir şekil verilmiş halidir. "Âmidî tasnifi" olarak niteleyebileceğimiz bu tasnif,[18] özellikle Îcî ve meşhur şârihi Cürcânî vesilesiyle sadece Eş'arîler arasında değil genel olarak İslam literatüründe tanınırlık ve yaygınlık kazanmış olup sonraki firak müellifleri yeni tasnif denemelerine girişmeksizin bu tasnifi tekrar etmeyi veya nakletmeyi tercih etmişlerdir. İşte bunlardan biri de Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'dir. Nitekim daha önce işaret edildiği gibi, Gümüşhanevî *Câmiu'l-mütûn* adlı eserinde de bu tasnife referansta bulunup öz bir şekilde nakletmiştir.

Bu tasnifin belirgin özelliklerine gelince, öncelikle hususen Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin *el-Fark beyne'l-firak* adlı eserinde ortaya koyduğu firka tasnifinin hem şekil hem muhteva yönüyle belirleyici rol oynadığı Eş'arî firak edebiyatının bir ürünüdür. Malzeme olarak da çoğunlukla bu literatürden faydalanmıştır. Bu literatürün firka tasnifi İslam ümmetinin 73 fırkaya ayrılacağını ve bunlardan yalnızca birinin kurtuluşa erip diğer 72'sinin cehenneme gideceğini bildiren 73 firka hadisini esas almakta ve bu tasniflere bir nevi Hz. Peygamber'in gerçekleşeceğini haber verdiği bir durumun vakıada gerçekleştiğini göstererek nebevî bir mucizeye şahitlik işlevi de yüklemektedir. Nitekim hem Gümüşhanevî hem de Sungurlulu eserlerinde 73 firka hadisini zikrettikten sonra bu hadisin bir 'nebevî mucize' olduğuna işaret ederler.[19] Yine bu maksada uygun olarak Bağdâdî'den itibaren Eş'arî firak yazarları, Fahreddin er-Râzî hariç, 73 rakamına göre firka tasnifi yaparlar. Ana fırkaların veya alt kollarının isimlerinde ve yerlerinde farklılık olsa da toplamda firka sayısı 73'e tamamlanır. Bu haliyle hem genel olarak Eş'arî firak yazarlarının hem de Gümüşhanevî'nin hadiste geçen 73 rakamını çokluktan kinaye olarak değil de gerçek bir sayı olarak aldıklarını tespit etmek mümkündür.[20] Buna göre müellifler 72 adet sapık fırkayı ve onların sapkın görüşlerini serdetmekte, akabinde ise kurtuluşa eren tek fırkayı (*firka-i nâciye*) ve temel prensiplerini vererek tasniflerini oluşturmaktadır. Âmidî'nin bu metot üzere yaptığı ve Gümüşhanevî'nin de tekrarladığı firka tasnifinde ana fırkalar Mu'tezile – Şia – Havâric – Mürcie – Neccâriyye – Cebriyye – Müşebbihe ve Fırka-i Nâciye şeklinde 8 adet olarak belirlenmiştir. Bunlar da sırasıyla Mu'tezile kendi içinde 20; Şîa, Gulât-Zeydiyye-İmâmiyye olarak 3 ana kol altında toplamda 22; Havâric 20; Mürcie 5; Neccâriyye 3 alt fırkaya bölünmüş, Cebriyye ve Müşebbihe de kendi başlarına 1'er firka olarak toplamda 72 rakamına ulaşılmıştır. Buna firka-i nâciye'nin ilave edilmesiyle sayı 73'e tamamlanmış olmaktadır. Böylece 73 rakamına (20+22+20+5+3+1+1+1=73) formülüyle ulaşılmaktadır (Söz konusu firka tasnifinin şematik görünümü için bk. Ek1). Âmidî'nin tasnifinde firka-i nâciye "Eş'arîler, muhaddislerin ilk nesilleri[21] ve Ehl-i Sünnet ve Cemaat" şeklindedir. İlginç olan durum, bir Hanefî

18 Seyfeddin el-Âmidî'nin *el-Ebkâru'l-efkâr* adlı kelâm eserinin "imâmet" adlı son başlığında yaptığı bu tasnifin özellikleri, kaynakları ve etkisine dair daha geniş ve derinlemesine bir araştırma için bk. Gömbeyaz, Kadir, "İtikadî Fırka Tasnifçiliğinde Amidi'nin Yeri", *Uluslararası Seyfuddîn* Âmidî *Sempozyumu Bildirileri*, editörler: Ahmet Erkol, Abdurrahman Adak & İbrahim Bor, Ensar Yayınları, İstanbul 2009, s. 269-302.

19 Gümüşhanevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*, vr. 100a; Sungurlulu, *Zübdetü'l-akâid*, s. 20.

20 73 firka hadisi karşısında firak müelliflerinin almış oldukları tavırlar, hadisteki 73 rakamının rolü ve hadisin firak edebiyatındaki etkisi için bk. Gömbeyaz, Kadir, "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2005, c. 14, sy. 2, s. 147-160.

21 "Muhaddislerin ilk nesilleri" olarak tercüme ettiğimiz bu ifadenin aslı "*es-selef mine'l-muhaddisîn*" şeklindedir. Bu tercümeyi tercih etmemizin sebebi, Âmidî'nin fırka-i nâciyeyi yalnızca Eş'arîlik ile sınırlamanın Eş'arî'den önceki dönemi dışarıda bırakacağından Eş'arîliğin nüvesini teşkil eden Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Süfyân es-Sevrî, Dâvûd el-İsfâhânî gibi Ashab-ı Hadis'in ilk nesillerini de bu kapsama almayı gerekli görerek bu ifadeyle onlara işaret ettiğini düşünmemizdir. Bu ifadeyi takip eden firka-i nâciyeyi oluşturan üçüncü grup olarak zikredilen "Ehl-i Sünnet ve Cemaat" ifadesi de, kanaatimizce, Ashab-ı Hadis'i görüşleri bakımından takip eden ancak bu görüşleri kelâm metoduyla savunmaya çalışan ve Ehl-i Sünnet kelâmının müjdecileri olarak görülen Hâris el-Muhâsibî, Ebu'l-Abbâs el-Kalânisî, İbn Küllâb el-Basrî gibi şahısları ifade etmeye yöneliktir. Nitekim bu Eş'arîliğin teşekkül sürecini gösteren üçlü gruplama, Şehristânî'nin Eş'ariyye anlatımında da görülmektedir. Âmidî'nin de firka-i nâciyeyi bu anlatımdan hareketle tanımladığını düşünmekteyiz. Şehristânî'nin bu anlatımı için bk. eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm, *el-Milel ve'n-nihal*, tahk.: Emîr Alî Mehnâ & Alî Hasan Fâ'ûr, I-II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1416/1996, c. 1, s. 104-106. Bu gerekçelerle "*es-selef mine'l-muhaddisîn*" ibaresinin 'Selef

ve Mâturîdî kimliğe sahip olan ve örneğin *Câmiu'l-mütûn* adlı eserinin uzun isminde Mâturîdî kimliğine vurguda bulunan Gümüşhanevî'nin fırka-i nâciye'yi tanımlarken Mâturîdîliğe yer vermemesidir. Halbuki Gümüşhanevî'nin eserine dayanan Sungurlulu bile fırka-i nâciye olarak Ehl-i Sünnet'i "Eşârîler ve Mâturîdîler" şeklinde 2 ana gruptan oluşan bir fırka olarak tanımlar. Aynı tasnifi kullanan diğer bazı Osmanlı uleması da fırka-i nâciye'yi tanımlarken Âmidî-Îcî-Cürcânî'nin "Eşârîlik-Geçmiş muhaddisler-Ehl-i Sünnet ve Cemaat" ifadesini değiştirirek "Eşârîler ve Mâturîdîlerden oluşan Ehl-i Sünnet ve Cemaat" olarak belirlemişlerdir.[22] Ancak Gümüşhanevî'nin bu usulü tercih etmediği görülmektedir. Bunun gerekçesi olarak Gümüşhanevî'nin alıntıladığı tasnife sadık kalmayı ve herhangi bir müdahalede bulunmamayı tercih ettiğini düşünebiliriz. Yoksa Mâturîdîliği dışladığını düşünmek pek muhtemel görünmemektedir.

Gümüşhanevî *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'de bizzat kendisinin de belirttiği üzere *el-Mevâkıf* ile *Şerhu'l-Mevâkıf*'tan yararlanmış hatta eserini söz konusu eserlerden özellikle *Şerhu'l-Mevâkıf*'tan alıntılarla oluşturmuş, sadece bazı yerlere açıklama cümleleri koymak, bazı ibareleri hazfetmek, bazı kelimeleri eş anlamlı veya yakın anlamlılarıyla değiştirmek suretiyle birtakım metni etkilemeyecek tasarruflarda bulunarak vücuda getirmiştir. Fırka-i nâciye tarifinde bile tasnifin orijinalindeki ifadeleri koruyarak kendi mezhebi olan Mâturîdîliği zikretmekten yüz çevirmesi, onun Cürcânî'deki tasnifi esas alan ve alıntılayan bir eser oluşturma gayesinde olduğunu göstermektedir. Belki de bunu müridi Sungurlulu'nun *Zübdetü'l-akâid*'ine sağlam bir referans kaynağı olsun kaygısıyla veya Cürcânî'nin eserindeki fırak bölümünün müstakil bir şeklinin kendisinde bulunmasını arzulayarak yapmıştır. Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*'ındaki fırak bölümünün neredeyse tekrarı niteliğinde olan *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'nin bu haliyle fırak edebiyatında pek dikkate değer bir yönünün olmadığı söylenebilir. Burada dikkat çekilecek bir nokta Mâturîdî bir âlimin Eş'arî bir fırka tasnifini tercih etmesidir. Ancak bu, Gümüşhanevî'ye has bir durum olmayıp özellikle Îcî ve Cürcânî'nin eserlerinin temel ders kitabı olarak okutulduğu Osmanlı medreselerinden[23] yetişen Osmanlı uleması arasında yaygın bir durumdur.[24] Böylece Gümüşhanevî'nin Âmidî tasnifini tercih etmesi bu tasnifin Osmanlı medreselerinde yetişen ulema ve hatta mutasavıflar üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç

Mevcudiyetini müridi Ömer oğlu Sungurlulu Hacı Hasan Efendi'nin *Zübdetü'l-akâid* isimli eserindeki ifadeleri vesilesiyle öğrendiğimiz Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* isimli fırak eserinin günümüze değin gerek klasik çalışmalarda gerekse de modern araştırmalarda ne aidiyeti ne de herhangi bir nüshası biliniyordu. Gümüşhanevî'ye aidiyeti Sungurlulu'nun ifadeleriyle sabit olan bu eserin bilinmeyişinin ve nüshalarının bulunmayışının muhtemel birtakım sebeplerinin olması gerekmektedir. Kanaatimizce Gümüşhanevî'nin, eseri genel için yazmayarak belki Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*'ındaki fırak bölümünün müstakil bir halini elinde bulundurmak veya daha muhtemel olarak müridi Sungurlulu'nun fırak türü bir eser yazma niyetine sağlam bir temel teşkil etmek için kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Zaten eser, *Şerhu'l-Mevâkıf*'dan alıntılarla oluşturulduğu için özgün bir yanı olmayıp müstakil bir

Muhaddisler' veya 'Muhaddis Selefîler', veyahut da 'Muhaddislerin Selefîleri' şeklinde çevrilmesini doğru bulmuyor, 'selef' kelimesinin sözlük anlamına uygun olarak Eş'arî'den önceki dönemlere işaret eden bir ifade olup 'önceki muhaddisler' veya 'muhaddislerin ilk nesilleri' şeklinde çevrilmesini daha yerinde ve isabetli olacağını düşünüyoruz..

22 Bunun bir örneği olarak bk. Giridî, Sırrı, *Arâu'l-milel*, İstanbul 1303, s. 192.

23 Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2008, c. 17, sy. 1, s. 30, 38-39, 44.

24 Osmanlı döneminde en çok tercih edilen bir başka fırka tasnifi Doğu Hanefî dünyasında doğmuş, kendisini Eş'arîlikten belirgin bir şekilde ayıran Hanefî ulema arasında yaygın olan ana fırkaları 6'ya onların da her birini 12 alt kola ayırarak (6x12+1=73) formülüyle oluşturulan tasniftir. Bu tasnifi tercih eden Osmanlı âlimleri genel olarak Râzî düşüncesinin eklektik ve sentezci biçimini yeni sentezlerle geliştiren Osmanlı düşüncesinin ana akımının dışında bazen muhalif olarak kalan ve tutucu bir Hanefîliği savunan Birgivî gibi şahsiyetlerdir. O nedenle Gümüşhanevî'nin Doğu Hanefî tasnifini değil de Cürcânî'nin tasnifini tercih etmesi yetiştiği ilmî gelenek ve düşünce yapısı ile son derece uyumludur.

eser hüviyetinde değildir. Bu sebeplerden ötürü Gümüşhanevî'nin bu eseri kendisi tarafından müridi Sungurlulu'ya tevdi edildiği için gün yüzüne çıkarılmamış, bilinmediği için de yaygınlık kazanmayarak istinsah edilmemişti. Günümüze kadar eserin herhangi bir nüshası bulunmadığı için Sungurlulu vesilesiyle eserin mevcudiyetine dikkat çeken bazı araştırmacılar eserin kayıp olduğunu söylemekteydi.

Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, 3121 numarada 100a-108b varakları arasında tespit ettiğimiz bir yazma nüsha, Gümüşhanevî'nin kayıp fırak risalesi *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'nin bir nüshası olduğu kanaatini doğurdu. Eskişehir'in Günyüzü beldesinden olan Süleymân Sâlih Efendi'nin 24 Zü'l-kade 1280 tarihinde bugünkü Kütahya/Emet'in Örencik (o dönemki ismiyle Virancık) beldesinde istinsah ettiği bu nüshanın bazı özellikleri bu kanaatimizi desteklemiştir. Öncelikle nüshanın hem kenarında hem de eserin metninde eserin adı *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî usûli'l-fırakı'l-İslâmiyye* şeklinde görünmektedir. Sungurlulu'nun risaleye dair yaptığı 'Arapça küçük hacimli müstakil bir risale olup *Şerhu'l-Mevâkıf*'tan birebir alıntılarla oluşturulan ve itikâdî fırkalar ile görüşlerinden bahseden' şeklindeki nitelemelerin elimizdeki nüsha ile tutarlı olduğu görülmüştür. Ayrıca *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'nin Sungurlulu'ya Türkçe'ye tercüme edilmek üzere verilmesi sonucu ortaya çıkan *Zübdetü'l-akâid*'in muhtevası ile elimizdeki nüsha arasında yaptığımız karşılaştırma da iki eser arasındaki uyumu gözler önüne sermiştir. Bunun yanında Gümüşhanevî'nin fırkalara dair diğer eseri *Câmiu'l-mütûn*'da öz bir şekilde yaptığı fırka tasnifi ile elimizdeki nüshanın fırka tasnifinin de aynı oluşu bir başka destekleyici unsurdur.

İşte bu işaret ve delillerden hareketle, ulaştığımız nüshanın *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* olduğu kuvvetle muhtemel hale gelmiştir. O halde Gümüşhanevî'nin bu eserinin özellikleri ve fırak ilmindeki yeri nedir? İtikâdî fırkaları tasnif ve tasvir etmek üzere kaleme alınan bu fırak eseri, Eş'arî fırak geleneği içerisinde Âmidî tasnifi diyebileceğimiz ünlü Eş'arî kelamcı Seyfüddîn el-Âmidî'nin özellikle Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-nihal*'indeki tasnifini yeniden biçimlendirerek oluşturduğu ve kendisinden sonra Îcî ve şârihi Cürcânî'nin eserlerinde aynıyla tekrar etmesiyle yaygınlık ve tanınırlık kazanan bu tasnifi, Gümüşhanevî, Cürcânî'nin eserindeki şekliyle alıntılamakta ve zaman zaman bazı açıklamalar ilave etmektedir. Osmanlı medreselerinde eserleri yaygın bir şekilde okutulan Cürcânî sayesinde bu tasnif Osmanlı uleması arasında en çok tekrarlanan ve tercih edilen bir mahiyet arzetmiş ve bu etki Gümüşhanevî'de de görülmüştür. Sungurlulu'nun "*cirmi sağîr, fâidesi kesîr, beyânda emsâli lâ nazîr*" ve "*Hakikat yolunun yolcusu olan zevatın kendi itikadını fırak-ı dâlle'nin itikadından tefrik ve temyiz etmede bu risaleden daha faydalısı yoktur*" şeklinde betimlediği bu risale esasen Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*'ından alıntılarla oluşturulduğu için özgün bir yanı bulunmamakla birlikte bu tasnifin Osmanlı dönemindeki yaygınlığını ve etkisini göstermesi bakımından anlamlıdır.

Kaynakça

Aydınlı, Osman, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı,* Hititkitap Yayınevi, Ankara 2008.

el-Birgivî, Mehmed b. Pîr Ali, *Tuhfetü'l-mürterşidîn fî beyâni mezâhibi fırakı'l-Müslimîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no: 606/8, vr. 11b-15b.

Giridî, Sırrı, *Arâu'l-milel*, İstanbul 1303.

Gömbeyaz, Kadir, "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2005, c. 14, sy. 2, s. 147-160.

_____ "İtikadî Fırka Tasnifçiliğinde Amidi'nin Yeri", *Uluslararası Seyfuddîn* Âmidî *Sempozyumu Bildirileri*, editörler: Ahmet Erkol, Abdurrahman Adak & İbrahim Bor, Ensar Yayınları, İstanbul 2009, s. 269-302.

Gümüşhanevî, Ahmed Ziyâüddin b. Mustafa, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*, Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, no. 3121, vr. 100a-108b.

_____ *Câmiu'l-mütûn fî hakkı envâi's-sıfâti'l-ilâhiyye ve'l-akâidi'l-Mâtürîdiyye ve elfâzi'l-küfr ve tashîhi'l-a'mâli'l-acîbiyye,* Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, İstanbul 1273 [1856].

_____ *Necâtü'l-gâfilîn*, yy, ts.

_____ *Câmiü'l-usul fî evliyâi ve envâihim ve evsâfihim,* yy, ts.

Gündüz, İrfan, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyaüddin (ks): Hayatı, Eserleri, Tarîkat Anlayışı ve Hâlidiyye Tarîkatı,* Seha Neşriyat, İstanbul 1984.

Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2008, c. 17, sy. 1, s. 25-46.

İlhan, Avni, "Birgili Mehmet Efendi ve Mezhepler Tarihi ile İlgili Risâlesi (Tuhfetü'l-Müsterşidîn fî Beyâni Fırakı Mezâhibi'l-Müslimîn)", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1989, c. 6, s. 173-215.

Koçoğlu, Kıyasettin, "Hasan b. Ömer es-Sunkûri'nin Zübdetü'l-Akâid Nuhbetü'l-Fevâid'inde 'Hey'etü'l-Kalp Şeceretü'l-İman ve Şeceretü'l-Niran' Modeli", *Milel ve Nihal*, İstanbul 2010, c. 7, sy. 2, s. 321-333.

_____ "Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin İslam Mezheplerine Bakışı", *Milel ve Nihal*, İstanbul 2010, c. 7, sy. 3, s. 109-144.

es-Sunkûrî [=Sungurlulu], el-Hâc Hasan b. Ömer, *Zübdetü'l-akâid nuhbetü'l-fevâid*, İbrahim Hakkı Litoğrafya Destgâhı, İstanbul 1281 [1864].

eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm, *el-Milel ve'n-nihal*, tahk.: Emîr Alî Mehnâ & Alî Hasan Fâ'ûr, I-II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1416/1996.

Ek1. Gümüşhanevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye'*sindeki Fırka Tasnif Tablosu

İSLAM FIRKALARI										
	MU'TEZİLE	ŞÎ'A			HAVÂRİC	MÜRCİ'E	NECCÂRİYYE	CEBRİYYE	MÜŞEBBİHE	FIRKA-İ NÂCİYE
		GULÂT	ZEYDİYYE	İMÂMİYYE						
1	Vâsıliyye	Sebe'iyye	Cârûdiyye		Muhakkimiyyetü'l-Ûlâ	Yûnusiyye	Burgûsiyye			
2	Amrıyye	Kâmiliyye	Süleymâniyye		Beyhesiyye	Ubeydiyye	Za'ferâniyye			
3	Hüzeyliyye	Beyâniyye	Betriyye		Ezârika	Gassâniyye	Müstedrike			
4	Nazzâmiyye	Mugîriyye			Necedât-ı Âziriyye	Sevbâniyye				
5	Esvâriyye	Cenâhıyye			Asfariyye	Tûmeniyye				
6	İskâfiyye	Mansûriyye			**İbâdıyye**					
					Hafsıyye					
7	Ca'feriyye	Hattâbiyye			Yezîdiyye					
8	Bişriyye	Gurâbiyye			Hârisiyye					
9	Murdâriyye	Zemmiyye			Ashâbu't-tâ'at					
10	Hişâmiyye	Hişâmiyye			**Acâride**					
					Meymûniyye					
11	Sâlihıyye	Zürâriyye			Hamziyye					
12	Hâbitıyye	Yûnusiyye			Şu'aybiyye					
13	Hadsiyye	Şeytâniyye			Hâzimiyye					
14	Mu'ammeriyye	Rizâmiyye			Halefiyye					
15	Sümâmiyye	Mufavvıda			Etrâfiyye					
16	Hayyâtıyye	Bedâ'iyye			Ma'lûmiyye					
17	Câhızıyye	Nusayriyye&İshâkıyye			Mechûliyye					
18	Ka'biyye	İsmâ'îliyye			Saltıyye					
19	Cübbâ'iyye				**Se'âlibe**					
					Ahnesiyye					
20	Behşemiyye				Ma'bediyye					
					Şeybâniyye					
					Mükremiyye					
Tasnifte Kullanılan Formül: 20 + 22 (18 +3 +1) **+ 20? + 5 + 3 +1 + 1 +1 = 73**										

Eş'arîler Muhaddislerin İlk Nesilleri ve Ehl-i Sünnet ve Cemaat

Ek2. *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye'*nin Başlangıç Bölümü

النتائج الاعتقادية في اصول الفرق الاسلامية ا

احمد ضياء الدين بن مصطفى الكمشخانوي

[vr. 100a]

[هذا كتاب نتائج الاعتقادية في اصول الفرق الاسلامية]

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي تنزه ذاته عن تسمية الحدوث و الزوال , و تقدس صفاته عن وصمة التغير و الانتقال , تغيرت العقول و الافهام كبرياء ذاته المتعال , و تولهت الاذهان و الاوهام في عظم صفاته الجلال , و الصلاة على نبيه الذي ارسل رحمة للمخلوقين كما قال الله في شانه و ما ارسلناك الا رحمة للعالمين , و على آله و اصحابه الذين امرنا باكرامهم و نهينا عن طعنهم كما قال ءم في شانهم اكرموا اصحابي فانهم خياركم و قال ءم لا تسبوا اصحابي فوالذي نفسي بيده لو ان احدكم انفق مثل احد ذهبا ما بلغ مد احدهم و لا نصفه , و قال الله الله [في] اصحابي الله الله [في] اصحابي لا تتخذوهم غرضا من بعدي فمن احبهم فيحبني احبهم و من ابغضهم فيبغضني ابغضهم و من اذاهم فقد اذاني و من اذاني فقد اذا الله و من اذا الله فيوشك ان ياخذه الله .

اما بعد فهذه مجموعة مشتملة على عقائد الفرق الاسلامية و مذاهبهم جمعتها من المواقف و شرحه للسيد الشريف , و كتبت بعباراتها اللطيف ليكون الاعتماد على هذه المجموعة زيادة سميتها نتايج الاعتقادية في اصول الفرق الاسلامية , و افترقت في الجمع المذكور على المسائل و لم اتعرض على الدلائل لان المقصود الاصلي في كل فن حفظ المسائل دون الدلائل , و شرعت هذا بيان مذاهب كل فرقة منهم في محلها بعد التماس الاخوان الذين هم عندي بمنزلة الانسان للعين و العين للانسان و الله هو المستعان و عليه اعتمادي و اتكافي في كل الاماكن و الازمان

Ek3. *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'nin Yazma Nüshasından Örnek

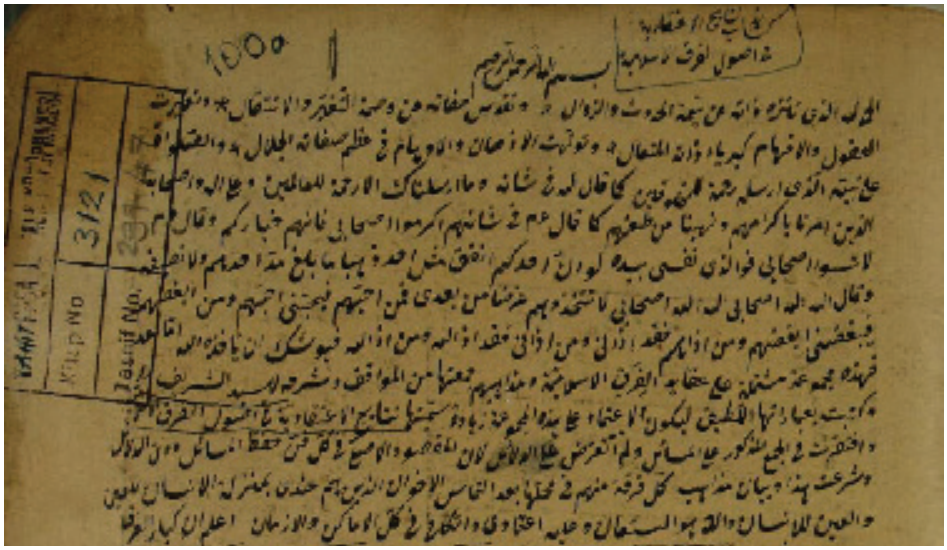

a. Gümüşhanevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*, Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, no: 3121, vr. 100a (nüshanın ilk sayfası).

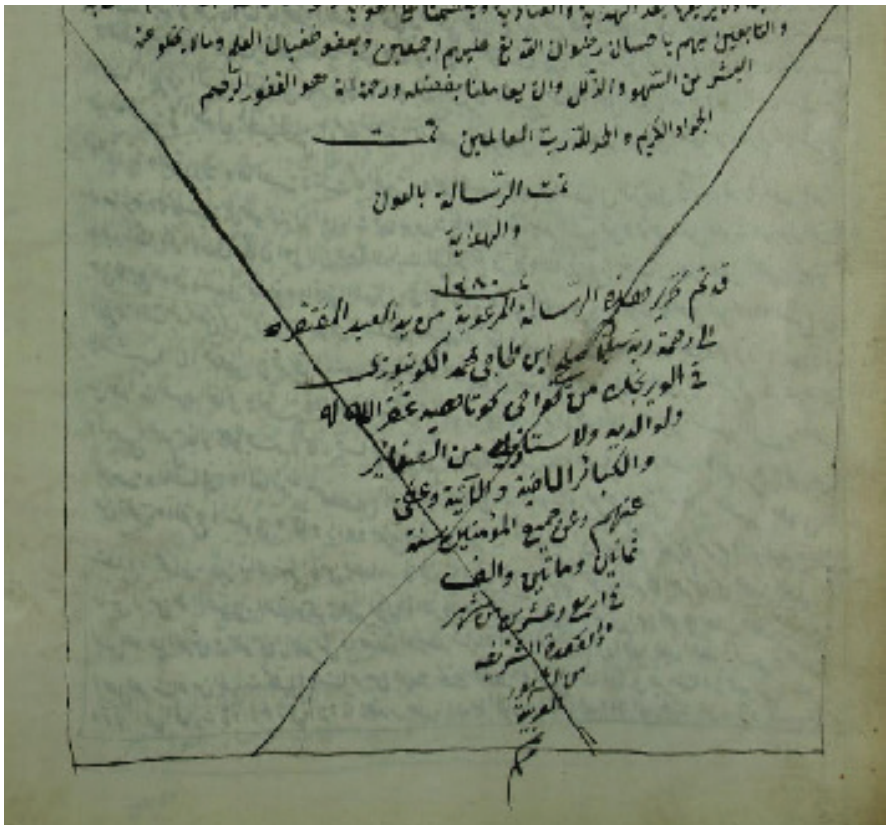

b. Gümüşhanevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*, Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, no: 3121, vr. 108b (nüshanın ferağ ve temmet kaydını içeren son sayfası).